

فصل هفتم

آشنایی با میراث فرهنگی ایران

الف) دانستنی‌های معلم

میراث فرهنگی شامل آداب و رسوم، سنت‌ها، تفکرات و اعتقادات هر قوم و ملتی است. میراث فرهنگی به صورت‌های مختلف بروز و ظهور پیدا می‌کند که از جمله می‌توان به زبان و لهجه‌های محلی، جشن‌ها و آیین‌ها، هنرهای سنتی و صنایع دستی و معماری اشاره کرد. میراث فرهنگی جزئی جدایی‌ناپذیر از زندگی ما است و همه ما همچنان که با آن زندگی می‌کنیم و از آن بهره می‌بریم، در حفظ و نگهداری و ارتقا و انتقال آن به نسل بعدی نقش مهمی ایفا می‌کنیم.

دانش‌آموزان در پایه‌های قبلی به برخی از آداب و رسوم (گوش، پوشش، جشن‌ها، تعزیه‌ها، قصه‌ها، شعرها و...)، محلی و ملی خود توجه کرده‌اند. آنها نقشه ایران، پرچم ایران و سرود ملی ایران، زبان و خط و دین و آیین ایرانیان را به خوبی می‌شناسند. در پایه‌های پنجم و ششم، علاوه بر این موارد آنها با هنرمندان و آثار هنری محل زندگی خود آشنا می‌شوند. این آشنایی به روش‌های مختلف انجام می‌گیرد. بازدید از موزه‌ها، آثار و اماکن باستانی، بناهای قدیمی، کارگاه‌های هنرهای سنتی و صنایع دستی، محل انجام فعالیت‌های بومی (مانند: گلاب‌گیری، رنگرزی پشم، نخ‌ریسی، قالی‌بافی، گلیم‌بافی، پارچه‌بافی و...)، اجرای مراسم محلی (مانند: تعزیه‌خوانی، قالی‌شوران، غبارروبی اماکن متبرکه، جشن ازدواج سنتی و...)، فروشگاه‌های هنرهای سنتی و صنایع دستی و مواردی مشابه دانش‌آموزان را با انواع هنرهای محلی و ملی آشنا می‌سازد.

ب) فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان

در این برنامه ضمن معرفی نمونه‌هایی از هر یک از آثار مادی و معنوی میراث فرهنگی در منطقه خود، دانش‌آموزان را برای تهیه گزارش از یک اثر میراث فرهنگی منطقه راهنمایی کنید.

دانش‌آموزان می‌توانند برای نمونه به یکی از فعالیت‌های زیر بپردازند.

● جمع‌آوری کلمات و لغات محلی و معادل فارسی آنها، به عبارتی تهیه فرهنگ‌نامه‌ای کوچک و تأکید بر یافتن کلمات و اصطلاحات فراموش شده در زبان محلی.

● جمع‌آوری داستان‌های محلی و تشویق دانش‌آموزان به مراجعه به پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها برای نوشتن داستان‌ها و مثل‌ها و مثل‌های محلی.

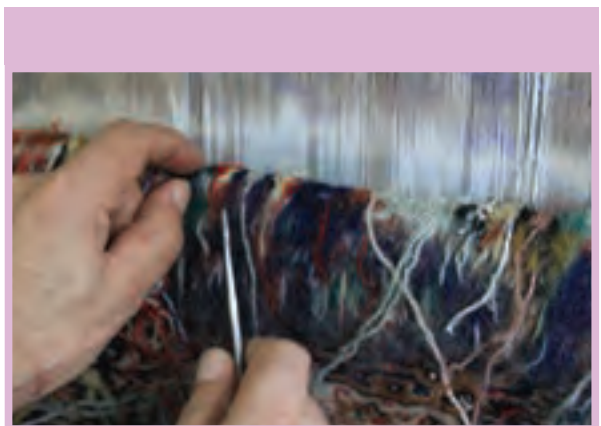
● تهیه گزارش از کارگاه‌های هنرهای بومی و صنایع دستی محلی، از معرفی استاد کار تا ابزار و مواد و مصالح به کار رفته در آن هنر و شیوه ساخت و ارائه آن.

● جمع‌آوری عکس از آثار و بناهای تاریخی و تهیه آلبومی از آنها به همراه شرح مختصری درباره هر اثر و در صورت امکان بازدید از آنها.

● در صورت امکان، تشویق دانش‌آموزان به عکاسی از مراسم و آیین‌های به اجرا در آمده در هر منطقه یا عکس‌برداری از آثار هنری و صنایع دستی یا بناهای تاریخی منطقه و تهیه آلبومی از آن به همراه شرح مختصری از هر عکس.

● جمع‌آوری عکس یا عکس‌برداری از نقوش دست‌بافت‌های محلی چون گلیم، ورنی یا فرش‌های منطقه و تهیه آلبومی از این نقوش به همراه نام هر نقش، نام هنر بومی، نام محل و استاد کار مربوطه.

بخش سوم

اجرای برنامه

فصل اول

طراحی آموزشی و اجرای برنامه

همان‌طور که در فصل اول گفته شد، رویکرد برنامه‌درسی هنر در دوره ابتدایی تربیت هنری است.^۱ در این فصل به تبیین فرایند یاددهی - یادگیری فعالیت‌های هنری، چگونگی طراحی و اجرای آن و نقش معلم و دانش‌آموزان در این فرایند خواهیم پرداخت.

۱- فرایند یاددهی - یادگیری فعالیت‌های هنری

یادگیری از لحظه تولد آغاز می‌شود، در هر لحظه زندگی به نوعی جریان دارد و تا پایان زندگی ادامه می‌یابد. ویژگی بارز یادگیری، رشد و فزاینده‌گی است که تغییرات اساسی را در سطح دانش، نگرش و مهارت به وجود می‌آورد. ذکر این نکته ضروری است که هر انسانی متناسب با توانایی‌ها، استعدادها، علایق، تمایلات و نیازهایی که دارد، با روشی منحصر به فرد یاد می‌گیرد. یادگیری، امری شخصی و درونی است. در فرایند یادگیری، نقش اصلی به عهده خود دانش‌آموز است اما محیط مساعد، تسهیلات، راهنمایی‌ها و امکاناتی که برای او فراهم می‌شود، در کیفیت یادگیری تأثیر فراوانی دارند.

در فرایند فعالیت‌های یادگیری در رشته‌های مختلف هنری، به دانش‌آموزان کمک کنید تا از دانسته‌ها و مهارت‌هایی که قبلاً کسب کرده‌اند، متناسب با شرایط جدید استفاده کرده و ایده‌های خود را با ابزارها و وسایلی که در اختیار دارند، به اجرا درآورده و یک تولید هنری ارائه دهند. معلم گاه با آموزش مستقیم و گاه با آموزش غیر مستقیم، جریان یادگیری دانش‌آموزان را هدایت می‌کند. سعی کنید در این کار، روش‌های یاددهی - یادگیری را به گونه‌ای انتخاب و مدیریت کنید که این فرایندها:

- ۱- با رویکرد، اصول و اهداف برنامه متناسب باشند.
- ۲- با آمادگی‌های دانش‌آموزان (فیزیکی، عاطفی، حسی و شناختی) هماهنگ باشند.
- ۳- به دانش‌آموزان فرصت ارائه و رشد احساس، تخیل و تفکر خلاق را در فعالیت‌های هنری بدهند.
- ۴- به حفظ استقلال فردی و همچنین رشد اجتماعی دانش‌آموزان توجه کنند.
- ۵- با ایجاد فضایی آزاد، زمینه مشارکت و تجربه آزاد و مستقیم دانش‌آموزان در فعالیت‌های مختلف هنری را فراهم سازند.
- ۶- دانش‌آموزان را به استفاده بهتر از زمان، وسایل، ابزارها و روش‌های هنری تشویق و هدایت کنند.
- ۷- هیچ‌یک از دانش‌آموزان را به انجام دادن کاری مجبور نکنند.
- ۸- شرایط و امکانات کلاس خود را در نظر بگیرند.
- ۹- از رسانه‌های آموزشی که بخشی از امکانات برنامه به شمار می‌آیند، در ایجاد فرصت‌های یادگیری استفاده کنند.

۱- برای مطالعه بیشتر رویکرد به فصل ۱، صفحه ۱۲ مراجعه کنید.

- ۱۰- حفظ کردن هیچ یک از مفاهیم را از دانش‌آموزان نخواهند.
- ۱۱- دانش‌آموزان را به انجام دادن و به پایان بردن فعالیت‌ها تشویق کنند.
- ۱۲- آنها را به حفظ و نگه‌داری تولیدات هنری خود تشویق کنند.
- ۱۳- تا آنجا که امکان دارد، کلیه برنامه‌های پیش‌بینی شده را اجرا کنند.
- ۱۴- از فعالیت‌های هنری برای غنا بخشیدن به ساعت درس‌های دیگر نیز استفاده کنند. (راهنمای برنامه درس هنر دوره ابتدایی، ۱۳۸۲)

برای آشنا کردن دانش‌آموزان با ابزار و مواد و چگونگی استفاده از آنها می‌توانید از روش‌های آموزشی مستقیم هم استفاده کنید. اما حتی در این موارد نیز باید سعی کنید با تمهیداتی دانش‌آموزان را به فعالیت و مشارکت وادارید. به عبارت دیگر برای اجرای فعالیت‌های هنری نیز باید از روش‌های یادگیری فعال و مشارکتی جهت پرورش تخیل و خلاقیت دانش‌آموزان استفاده کرد.

در یادگیری فعال، معلم شرایطی را ایجاد می‌کند که دانش‌آموزان با یک سؤال یا مسئله مواجه شوند؛ سؤال یا مسئله‌ای که برای دانش‌آموزان تازگی دارد و ذهن آنها را درگیر می‌کند، آرامش ذهنی و تعادل آنها را برهم زده و آنان را به تفکر و حل مسئله وامی‌دارد. آنها زمانی که پاسخ را یافتند، آن را مطرح می‌کنند تا هم از درست بودنش مطمئن شوند و تأیید و تشویق دیگران را به دست آورند و هم از نظرات و راهنمایی‌های دیگران برای زیباتر و زایاتر کردن آن استفاده کنند. در فعالیت‌های هنری، پرسش‌ها و اگر هستند و برای آنها پاسخ‌های متعدد اما درست، فراوان‌اند. و از این روست که فعالیت‌های هنری بیش از سایر دروس زمینه رشد و بروز خلاقیت را فراهم می‌آورند.

جریان تفکر برای حل مسئله، با تخیل شروع می‌شود. تخیل توانایی ساختن آن چیزی است که غایب است اما در ذهن ساخته می‌شود. تخیل افراد با هم متفاوت است و هیچ دو نفری، از یک پدیده، تصور ذهنی یکسانی ندارند اما بدون تخیل مناسب، تفکر به وجود نمی‌آید. تخیل، قدم برداشتن به طرف ناشناخته‌هاست که از تجربه‌های گذشته حاصل می‌شود. این تجربه‌ها در یک حد باقی نمی‌ماند. بلکه با تجربه‌های حال در می‌آمیزند و گاه از آن نیز فراتر می‌روند.

معلم در جریان این تفکر و اکتشاف، به گونه‌ای غیر مستقیم دانش‌آموز را هدایت می‌کند تا آنچه را که در پیش رو دارد، شفاف‌تر و کامل‌تر ببیند؛ آنچه را قبلاً تجربه کرده‌است، کامل‌تر به خاطر بیاورد و تصمیم‌های خود را آگاهانه‌تر اجرا کند.

دانش‌آموزان در گروه‌های کاری خود برای هر انتخاب و تصمیم‌گیری با سؤال‌های «چگونه» و «چرا» مواجه‌اند. همه آنها باید فکر کنند، فکر خود را به گروه ارائه دهند، دلایل منطقی و احساسی (عاطفی) خود را بگویند و در نهایت، همراه با دیگران تصمیم بگیرند. پس از اخذ تصمیم، همه اعضای گروه ملزم به اجرای آن هستند و هر کس باید مسئولیت خود را به بهترین صورتی که می‌تواند انجام دهد. هر سؤال، مسئله‌ای است و هر پاسخ، راه حلی برای آن محسوب می‌شود؛ بنابراین، همه دانش‌آموزان در هر لحظه تولید هنری با تفکر برای حل مسئله مواجه‌اند. البته شایان توجه است که در فعالیت‌های هنری پرسش‌ها و اگر هستند؛ یعنی هر پرسش پاسخ‌های درست فراوان دارد و این تجربه‌ای است که تقریباً در هیچ درس دیگری حاصل نمی‌آید. بدیهی است چون انتخاب هر گروه با گروه‌های دیگر متفاوت است در نتیجه کتاب‌های آنها نیز متفاوت خواهند بود.

با توجه به آنچه گفته شد، انجام دادن فعالیت‌های هنری و فرایند تولید محصول هنری دارای چهار مرحله است :

مرحله اول — طرح مسئله : تولید یک ایده یا موضوع کلی در ذهن، مثلاً : ساختن یک کتاب داستان.

مرحله دوم — تفکر : پرورش ایده یا فکر کردن برای انتخاب دقیق‌تر موضوع، ابزار و مواد و روش اجرا؛ مثلاً کتاب با صفحات آکاردئونی، با مقوای نازک به رنگ صورتی روشن، نوشتن متن قصه با روان نویس سیاه، نقاشی‌ها با مداد پاستل روغنی و... .

مرحله سوم — کاربرد : اجرای ایده با ابزار و مواد و روش انتخاب شده؛ مثلاً آماده سازی مقوای صورتی روشن، تعیین محل‌ها و جهت تا خوردن آن برای نشان دادن شکل و اندازه صفحه‌ها، تعیین جای نوشته‌ها و تصاویر در هر صفحه و... .

مرحله چهارم — استدلال : توانایی توضیح علت انتخاب‌ها و چگونگی اجرا؛ مثلاً انتخاب مدل آکاردئونی برای آن است که صفحات کتاب از ابتدا به هم متصل می‌شوند و در پایان نیازی به صحافی نیست. البته فقط دو نفر به طور هم‌زمان می‌توانند روی صفحات کار کنند و... .

این شرایط، مشابه شرایط عادی زندگی است و این تمرین‌ها فرد را برای مواجهه با مسئله، تأمل درباره آن و یافتن راه‌حل‌های جدید و درست برای آن آماده می‌کند. فرد به آرامی در این وادی به مهارت دست می‌یابد و چه بسا راه‌حلی جدید خلق می‌کند.

توجه به اصول انعطاف‌پذیری، کودک محوری، پرورش خلاقیت، تلفیق رشته‌های هنری و یادگیری مشارکتی، سرلوحه کار معلم است تا در ساعت درس هنر شرایطی را به وجود آورد که دانش‌آموزان با آزادی و احساس مسئولیت، با چگونگی طی این فرایند آشنا شوند و در آن مهارت پیدا کنند. به طور کلی، تمامی روش‌های تدریسی که اساس آنها فعالیت و مشارکت دانش‌آموز است، در اجرای برنامه قابل استفاده‌اند. پس، معلم به تناسب شرایط کلاس و موضوع فعالیت، بهترین روش‌های یاددهی — یادگیری را برای طراحی آموزشی هر فعالیت و اجرای آن به کار می‌برد.

۲- روش‌های یاددهی — یادگیری فعالیت‌های هنری

بعضی از روش‌های مناسب برای طراحی فرصت‌های آموزشی و اجرای فعالیت‌های یادگیری درس هنر به شرح زیرند.

- **روش توضیحی :** با استفاده از این روش، شما می‌توانید دانش‌آموزان را با ابزار و مواد مورد استفاده، چگونگی کار با آنها، چگونگی نگاه‌داری آنها و شفاف‌سازی نکات مبهم و مشکل‌آفرین در فرایند تولید یک محصول هنری آشنا کنید.
- **روش پرسش و پاسخ :** در این روش که به آن روش اکتشافی یا سقراطی نیز می‌گویند، سؤال‌ها به گونه‌ای تنظیم می‌شوند که دانش‌آموزان را به تفکر وامی‌دارند. از این روش می‌توانید برای ایجاد انگیزه، پرورش ایده، روشن شدن موضوع و روش کار در رشته‌های هنری استفاده کنید.

- **روش نمایشی :** با استفاده از این روش می‌توانید فرایند انجام یک فعالیت هنری را به دانش‌آموزان نشان دهید و سپس از آنها بخواهید همان کار را انجام دهند. برای مثال، می‌توانید چگونگی استفاده درست از ابزار و مواد مختلف را به

دانش‌آموزان نشان دهید. سپس از آنها بخواهید روش‌های دیگری برای انجام دادن بهتر فعالیت مورد نظر پیدا کنند.

● **روش ایفای نقش:** در این روش شما می‌توانید از دانش‌آموزان بخواهید خود را به جای یک شخصیت فرضی قرار دهند و به تقلید حرکات، صدا، عواطف و شخصیت وی بپردازند. از این روش می‌توانید در برنامه‌های قصه، نمایش و تربیت شنوایی استفاده کنید.

● **روش واحد کار (پروژه):** روش واحد کار معمولاً مستلزم بررسی، جمع‌آوری اطلاعات و یافتن پاسخ حول دسته‌ای از مفاهیم است. در جریان انجام واحد کار، شما می‌توانید کلاس را از شکل معمول خارج کنید و با همکاری دانش‌آموزان در قالب فعالیت‌های کارگاهی و بحث‌های گروهی، هدف آموزشی مورد نظر را تحقق بخشید.

● **گردش علمی:** می‌توانید با ترتیب دادن بازدیدها و فعالیت‌های تجربی خارج از کلاس درس و مدرسه، فرصت‌های لازم جهت افناع حس کنجکاوی و اکتشاف را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید. به طور کلی، گردش علمی می‌تواند شامل دیدار از یک باغچه، باغ، بوستان، کوه، دشت، صحرا، کارگاه، نمایشگاه، فروشگاه، موزه، ساختمان و... باشد. مشاهده محیط اطراف و حتی محیط دبستان، در صورتی که امکان کسب تجربه را فراهم آورد، نیز گردش علمی محسوب می‌شود.

در اجرای درس هنر، هرگز روش یک‌پارچه و کاملی برای همه فعالیت‌ها و تمامی دانش‌آموزان وجود ندارد. معلم همیشه باید توجه داشته باشد که «برای چه منظور، برای کدام دانش‌آموزان و تحت چه شرایطی، می‌خواهد کدام فعالیت هنری را طراحی و در کلاس اجرا کند».

۳- طراحی آموزشی درس هنر

آموزش: «یاد دادن برای یادگرفتن مطلب یا موضوعی به قصد تغییر است و به بیان دیگر، مداخله‌ای برنامه‌ریزی شده در جهت بهبود موقعیت فرد و هدایت جریان رشد در تمام ابعاد است.» (سلیمان‌پور، ۱۳۸۰) در طراحی و اجرای فرایند آموزش لازم است ذوق و علاقه دانش‌آموزان در نظر گرفته شود تا میل به یادگرفتن در آنها به وجود آید. باید دانش‌آموزان را درگیر تفکر کرد تا خود آگاهانه فرایند یادگیری را طی کنند و با کشف آنچه بدان نیاز دارند، احساس موفقیت کنند.

دانش‌آموزان طی فرایند فعالیت هنری با موضوع، ابزار و مواد و روش‌های اجرایی، آن‌قدر بازی (بازی یعنی تخیل، احساس، تفکر) می‌کنند تا محصولی قابل ارائه تولید نمایند. در جریان این بازی‌ها آنها مطالب بسیاری را کشف می‌کنند و به این ترتیب، به احساس موفقیت و اعتماد به نفس دست می‌یابند.

طراحی آموزشی: «برنامه‌ریزی انتخاب و سازمان دادن به فعالیت‌هایی است که معلم و دانش‌آموزان در مسیر رسیدن به اهداف یادگیری انجام می‌دهند» (قورچیان و دیگران، ۱۳۷۷) و در اصطلاح به آن تهیه طرح درس می‌گویند.

از نظر زمان‌بندی، طرح درس سالیانه، ماهانه و روزانه تنظیم می‌شود. معلم برای آنکه بتواند مدیریت یادگیری را به خوبی انجام دهد، لازم است برای خود طرح درس سالیانه، ماهانه و روزانه تنظیم کند.

تهیه طرح درس سالیانه : اگر سال تحصیلی ۸ ماه و هر ماه ۴ هفته در نظر گرفته شود، در یک هفته دو جلسه یک ساعته به درس هنر اختصاص دارد. بنابر این، جدولی با عنوان فعالیت‌های هنری سالیانه تنظیم می‌شود. این جدول هفت ستون دارد؛ در ستون اول فصل‌های سال تحصیلی به ترتیب آغاز سال تحصیلی، پاییز، زمستان و بهار قرار می‌گیرد. در ستون دوم، ماه‌های هر فصل به ترتیب برای پاییز : مهر، آبان، آذر، برای زمستان : دی، بهمن و اسفند و برای بهار : فروردین، اردیبهشت و خرداد نوشته می‌شود.

ستون سوم متعلق به هفته‌هاست و ستون چهارم به جلسه‌های درس هنر اختصاص دارد. ستون پنجم، در بردارنده تاریخ اجرای هر یک از فعالیت‌های هنری در کلاس است. در ستون ششم، عنوان فعالیت‌های هنری قرار می‌گیرد و در ستون هفتم، ابزار و مواد مورد نیاز برای هر فعالیت نوشته می‌شود.

با مراجعه به جدول فعالیت‌های یادگیری در بخش دوم کتاب که شامل محتوای برنامه درسی هنر است، طرح درس سالیانه تنظیم می‌شود. برای تنظیم این جدول باید موارد زیر مورد توجه قرار گیرند.

- ۱- تعطیلات رسمی (از روی تقویم)
- ۲- فصل امتحانات نیم سال و پایان سال تحصیلی
- ۳- ارتباط با طبیعت حداقل دو مرتبه اجرا شود؛ یکی در اوایل سال تحصیلی و یکی در فصل بهار که طبیعت با ویژگی‌های کاملاً متفاوت قابل مشاهده است.
- ۴- بازدید مربوط به آشنایی با میراث فرهنگی و هنری
- ۵- تنوع رشته‌ها و تنوع طلبی دانش‌آموزان
- ۶- زمان لازم برای اجرای کامل یک فعالیت (تک رشته‌ای یا تلفیقی)
- ۷- تنظیم فعالیت‌ها از آسان به سخت و از ساده به پیچیده
- ۸- ارتباط افقی فعالیت‌های هنری با سایر دروس
- ۹- هماهنگی فعالیت با مناسبت‌های دینی و ملی
- ۱۰- در دسترس و آماده بودن ابزار و مواد
- ۱۱- ایجاد فرصت لازم برای آمادگی دانش‌آموزان (تهیه ابزار و مواد، گردآوری اطلاعات، تصمیم گرفتن برای موضوع و روش کار و...)

۱۲- آمادگی معلم برای اجرای برنامه

۱۳- آمادگی فضا و سایر شرایط و امکانات برای اجرای برنامه

۱۴- تناسب فصل و شرایط اقلیمی با موضوع فعالیت

۱۵- رعایت تقدم و تأخر فعالیت‌های وابسته به هم یا تلفیقی

بعضی از فعالیت‌ها باید به طور مستقل در یک ساعت درس انجام شوند و بعضی از آنها نیز در تلفیق با برنامه‌های دیگر، چند جلسه را پوشش می‌دهند. لازم است بعضی از فعالیت‌ها به صورت فردی، بعضی در گروه‌های کوچک و بعضی دیگر در گروه‌های بزرگ انجام شوند.

با توجه به اصل انعطاف‌پذیری و سایر اصول برنامه، ستون ششم طرح درس سالیانه خود را مدتی قبل از اجرای هر برنامه تنظیم کنید. در تنظیم این ستون، توزیع متناسب همه رشته‌ها و فعالیت‌های مربوط به آنها و هماهنگی با سایر دروس را مدنظر قرار دهید. جای تعطیلات به هر مناسبتی که باشد، خالی می‌ماند.

در ستون هفتم نیز در مقابل هر فعالیت ابزار و مواد مورد نیاز نوشته می‌شود. در صورتی که این جدول تنظیم شود، معلم هر هفته می‌تواند برنامه درسی هر جلسه و ابزار و موادی را که در آن هفته لازم است، به موقع به دانش‌آموزان یادآوری کند و خود نیز برای طراحی آموزشی روزانه و اجرای آن آماده شود.

در پایان سال تحصیلی، جدول طرح درس سالیانه کامل می‌شود و نمایی از همه فعالیت‌های هنری که دانش‌آموزان با راهنمایی معلم انجام داده‌اند، فراهم می‌آید. نمونه جدول فعالیت‌های سالیانه برای فصل پاییز در صفحه بعد گنجانده شده است. برای دو فصل بعد نیز جداول مشابهی تنظیم کنید.

شما می‌توانید در پایان سال تحصیلی، جدول خود را بررسی کنید و از تجربه‌های حاصل، برای سال بعد بهره‌گیری کنید.

۱- تعطیلات: مانند تعطیلات رسمی اعیاد یا عزاداری‌ها، ایام امتحانات یا تعطیلی‌هایی که بر اثر بارش زیاد برف و باران پیش می‌آیند، در جدول خالی می‌مانند.

فهرست فعالیت‌های هنری سالیانه

فصل	ماه	هفته	جلسه	تاریخ	عنوان فعالیت‌های هنری	ابزار و مواد مورد نیاز
پاییز	مهر	اول	۱			
		دوم	۲			
			۳			
		سوم	۴			
		چهارم	۵			
			۶			
	آبان	اول	۷			
		دوم	۸			
			۹			
		سوم	۱۰			
		چهارم	۱۱			
			۱۲			
	آذر	اول	۱۳			
		دوم	۱۴			
			۱۵			
		سوم	۱۶			
		چهارم	۱۷			
			۱۸			

فهرست فعالیت‌های هنری سالیانه

فصل	ماه	هفته	جلسه	تاریخ	عنوان فعالیت‌های هنری	ابزار و مواد مورد نیاز
زمستان	دی	اول	۱			
		دوم	۲			
			۳			
		سوم	۴			
		چهارم	۵			
			۶			
	بهمن	اول	۷			
		دوم	۸			
			۹			
		سوم	۱۰			
		چهارم	۱۱			
			۱۲			
	اسفند	اول	۱۳			
		دوم	۱۴			
			۱۵			
		سوم	۱۶			
		چهارم	۱۷			
			۱۸			

فهرست فعالیت‌های هنری سالیانه

فصل	ماه	هفته	جلسه	تاریخ	عنوان فعالیت‌های هنری	ابزار و مواد مورد نیاز
بهار	فروردین	اول	۱			
		دوم	۲			
			۳			
		سوم	۴			
		چهارم	۵			
			۶			
	اردیبهشت	اول	۷			
		دوم	۸			
			۹			
		سوم	۱۰			
		چهارم	۱۱			
			۱۲			
	خرداد	اول	۱۳			
		دوم	۱۴			
			۱۵			
		سوم	۱۶			
		چهارم	۱۷			
			۱۸			

طراحی آموزشی روزانه : پس از آشنایی با طرح درس سالیانه و کسب آمادگی برای تهیه آن، برای اجرای برنامه در هر جلسه به طراحی آموزشی نیاز است. طراحی آموزشی یک جلسه درس یا طرح درس روزانه، مدل‌های مختلفی دارد. بعضی از این مدل‌ها بسیار وسیع‌اند و تمام جزئیات در آنها ثبت می‌شود. بعضی نیز خلاصه‌اند و چهارچوب کلی آنچه را در کلاس واقع می‌شود، نشان می‌دهند.

از آنجا که تربیت هنری از ظرفیت‌های قابل توجهی در زمینه انعطاف‌پذیری، کودک محوری، پرورش خلاقیت و یادگیری مشارکتی برخوردار است، محتوای آن جامع است و قابلیت تلفیق درونی بسیار دارد. طراحی آموزشی آن نیز خلاصه و در حد تبیین چارچوب کلی فعالیت‌هاست.

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، هر یک از فعالیت‌های هنری می‌تواند به صورت مجزا یا به شکل تلفیقی از دو یا چند فعالیت انجام شود. بنابراین، طراحی آموزشی نیز می‌تواند به صورت تک رشته‌ای یا تلفیقی از چند رشته، تهیه و اجرا شود. در بخش طراحی آموزشی به ترتیب یک نمونه تک رشته‌ای و یک نمونه تلفیقی ارائه می‌شود.

طراحی آموزشی تک رشته‌ای

طراحی آموزشی در پنج گام به ترتیب زیر اجرا می‌شود.

گام اول – ایجاد انگیزه : در این مرحله، دانش‌آموزان با موضوع فعالیت آشنا می‌شوند و انگیزه لازم برای شروع فعالیت را کسب می‌کنند. جلب توجه دانش‌آموزان به تجربه‌های قبلی که با موضوع ارتباط دارند، می‌تواند به آنها برای هر چه بهتر انجام دادن فعالیت هنری کمک کند.

شما می‌توانید با هر روشی توجه دانش‌آموزان را به فعالیت جدید جلب کنید. مهم این است که دانش‌آموزان انگیزه کافی برای انجام دادن فعالیت را کسب کنند. جلب توجه آنها به تجربیات گذشته از طریق نشان دادن یک تصویر، ابزار، وسایل و مواد مورد نیاز برای انجام دادن فعالیت مورد نظر یا بیان یک خاطره، می‌تواند در این راه به شما کمک کند.

گام دوم – پرورش ایده (تعیین فعالیت) : فعالیت در نظر گرفته شده را برای دانش‌آموزان روشن نمایید. از آنها بخواهید درباره آن به طور فردی یا گروهی و با توجه به نوع فعالیت به تفکر، تخیل، گفت‌وگو و جمع‌آوری اطلاعات جهت پرورش ایده پردازند. مهم‌ترین نکته این است که به دانش‌آموزان فرصت کافی برای فکر کردن، انتخاب کردن و تصمیم‌گیری داده شود. چنانچه انجام دادن فعالیت مستلزم استفاده از ابزار و مواد خاصی است، مطمئن شوید که همه دانش‌آموزان آن را در اختیار دارند.

گام سوم – انجام دادن فعالیت هنری : در این مرحله، دانش‌آموزان ایده‌های خود را به صورت فردی یا گروهی به اجرا در می‌آورند. اجرای ایده توسط دانش‌آموزان می‌تواند تولید یک محصول هنری (مثل نقاشی و کاردستی) یا فرایند انجام دادن یک فعالیت هنری (همچون قصه و نمایش) باشد.

در این مرحله نیز همچون مرحله قبل، مهم‌ترین مسئله ایجاد فضایی است که دانش‌آموزان بتوانند در آن آزادانه و با

اعتماد به نفس به فعالیت بپردازند. آزادی و خود باوری شادی و نشاط را برای کلاس شما به ارمغان خواهد آورد.

گام چهارم و پنجم: جمع‌بندی و بحث و تبادل نظر در مورد محصول یا فعالیت هنری: چنانچه فعالیت هنری به تولید یک محصول هنری منتج شود، محصولات هنری دانش‌آموزان به نمایش گذاشته می‌شود. در هر جلسه می‌توانید کارهای هنری چند نفر را (به تناسب وقت کلاس) انتخاب کنید. سپس از فرد تولیدکننده کار هنری و سایر دانش‌آموزان بخواهید در مورد آن توضیح دهند. این توصیفات می‌تواند شامل توضیحاتی در مورد مراحل مختلف فعالیت شامل چگونگی فرایند ایده‌یابی، انتخاب ابزار و مواد و وسایل مورد نیاز و چگونگی اجرا باشد. سپس از دانش‌آموزان خواسته شود تا احساس خود را نسبت به کار خود و دیگران بیان کنند. در پایان، تولیدکننده کار هنری به این پرسش پاسخ می‌دهد که «اگه دوباره بخوای این فعالیت را انجام بدی، آیا همین روش رو انتخاب می‌کنی؟»

در ارزش‌یابی فعالیت‌هایی مثل قصه، ابتدا قصه‌گو یا گروه مجری قصه در مورد نحوه ارائه یا اجرای قصه خود توضیح می‌دهد. قصه را چگونه انتخاب کرده‌است؟ چگونه برای اجرای قصه در کلاس آماده شده‌است؟ آیا از اجرای خود راضی است؟ به نظر خودش، کدام قسمت قصه را بهتر اجرا کرده است؟ نقاط قوت قصه‌گویی او کدامند؟ برای اجرای بهتر قصه و جذب بیشتر شنوندگان چه کارهایی باید انجام دهد؟ در ادامه، یک یا چند نفر از دانش‌آموزان در مورد نحوه اجرای قصه و نقاط قوت آن، اظهار نظر می‌کنند. همچنین اگر پیش‌نهادی برای اجرای بهتر قصه دارند، ارائه می‌دهند.

در پایان، معلم ضمن جمع‌بندی نظرها نظر کلی خود را می‌دهد و راهکارهای پیش‌نهادی خود را برای اجرای بهتر بیان می‌کند. پس از تشویق نقاط قوت اجرا و تشکر از مجریان و سایر دانش‌آموزان، همه پوشه کار خود را کامل می‌کنند. گفت‌وگو درباره کارها، بررسی و توصیف آنها در کسب تجربه‌های هنری مفید است و دانش‌آموزان را به آرامی به سمت نقد هنری ساده سوق می‌دهد. همچنین، به آنها می‌آموزد که ضمن اظهار نظر، به نظر دیگران هم در سکوت کامل گوش فرادهند، به آن توجه کنند و احترام بگذارند.

در تهیه و اجرای طراحی آموزشی لازم است معلم به مدیریت زمان توجه کند. ساعت درسی ۵۰ دقیقه است. این زمان محدود باید طوری سازمان‌دهی شود که چهارگام اساسی به راحتی طی شوند. معمولاً گام اول به فرصت کمی نیاز دارد اما گام دوم و سوم به زمان بیشتری نیازمندند تا فراگیرندگان بتوانند ایده‌های خود را پرورش دهند، با ابزار و موادی که در اختیار دارند ایده‌هایشان را اجرا کنند و به نتیجه برسند. در فعالیت‌هایی مثل نقاشی و کاردستی گام سوم بسیار اساسی است؛ زیرا آشنایی با ابزار و مواد، روش کار و سپس فرایند تولید تا رسیدن به محصول نهایی و ارائه آن در این مرحله انجام می‌شود. همچنین توجه داشته باشید که در طراحی و اجرای آن زمینه رشد کدام یک از هوش‌های فراگیرندگان خود را فراهم می‌آورید. دقت کنید با طرح چه سؤال‌هایی و تفکر درباره چه مطالبی و اجرای چه فعالیت‌هایی این زمینه غنی‌تر خواهد شد. به اهداف درس هنر نیز توجه داشته باشید. فعالیتی که طراحی کرده‌اید و در کلاس اجرا می‌کنید، دانش‌آموزان را در رسیدن به کدام یک از هدف‌ها کمک می‌کند؟

فعالیت‌های یاددهی - یادگیری

گام	نقش معلم	نقش فراگیر	روش یاددهی - یادگیری	ابزار و مواد	زمان (دقیقه)
اول	ایجاد انگیزه	توجه و پاسخ‌گویی انتخاب یا تولید ایده هنری	توضیح، سخنرانی، پرسش و پاسخ، نمایش	متناسب با موضوع	۵
دوم	توضیح فعالیت و ارائه اطلاعات	فکر کردن پرورش ایده هنری	گروه‌های کوچک	***	۱۰
سوم	اعلام انجام فعالیت	انجام دادن فعالیت اجرای ایده هنری	گروه‌های کوچک، واحد کار	متناسب با موضوع	۲۵
چهارم	جمع‌بندی یا جمع‌آوری تولید هنری فراگیرندگان	ارائه تولید هنری یا نمایشگاه	نمایشی، پرسش و پاسخ		۵
پنجم	ارزشیابی (جمع‌بندی نظر فراگیرندگان و ارائه نظر کلی)	بررسی و توصیف فرایند تولید هنری خود و دیگران، و ثبت در پوشه کار	پرسش و پاسخ، توضیح		۵
جمع					۵۰

طراحی آموزشی تلفیقی

طراحی آموزشی تلفیقی از چند رشته هنری که معمولاً یک رشته محور اصلی سایر فعالیت‌ها قرار می‌گیرد، تشکیل شده است. در این مثال، محور اصلی قصه است که با نمایش و تربیت شنوایی همراه می‌شود و با نقاشی و کاردستی ادامه می‌یابد و کامل می‌شود. این برنامه در سه تا پنج جلسه متوالی قابل اجراست و برای هر جلسه یک جدول طراحی آموزشی لازم است.

ابتدا قصه‌ای مناسب انتخاب می‌شود؛ دانش‌آموزان در قصه‌گویی مشارکت می‌کنند و هر کدام، اجرای نقش یکی از عناصر قصه را بر عهده می‌گیرند. تشکیل گروه و تقسیم کار را دانش‌آموزان انجام می‌دهند و معلم فقط برکار آنها نظارت می‌کند. دانش‌آموزان برای ارائه و اجرای زیباتر قصه، با استفاده از آنچه در کاردستی و نقاشی آموخته‌اند، وسایلی را آماده می‌کنند. پس از پایان قصه که با اجرای نقش همراه است، گفت و گوهای پایان قصه انجام می‌شود. معمولاً این برنامه به یک جلسه کامل نیاز دارد.

در آغاز جلسه دوم، از دانش‌آموزان بخواهید یک دقیقه سکوت کنند و با چشمان بسته، قصه گفته شده را تجسم کنند و به یاد آورند. آن‌گاه چشمان خود را باز کنند و بگویند که از نظر آنها کدام قسمت قصه زیباتر و جذاب‌تر بوده است. در ادامه، درباره تمامی چیزهایی که در آن صحنه قصه ممکن است وجود داشته باشد، فکر کرده و آنها را در ذهن خود مجسم سازند، سپس با ابزار و موادی که در اختیار دارند، آنچه را در ذهن خود مجسم کرده‌اند، نقاشی و رنگ آمیزی کنند.

برای جلسه سوم، از بچه‌ها بخواهید تا دوباره به قصه فکر کنند؛ همه صحنه‌های آن را به خاطر بیاورند و به چیزهایی که می‌شود از آنها کاردستی ساخت، بیشتر فکر کنند. می‌توانید قبلاً به بچه‌ها بگویید که درباره کاردستی مناسب قصه و ابزار و مواد مورد نیاز فکر کنند و ابزار و مواد را همراه بیاورند و در کلاس به ساختن کاردستی مورد نظر خود پردازند.

مثلاً بعضی از بچه‌ها می‌توانند با قطعه‌های پارچه یا کاغذ رنگی، شاخه‌های کوچک خشک‌شده، سنگ و سایر دور ریختنی‌ها، تصویرهایی از عناصر و فضاهای قصه را بسازند (کلاژ) و با نقاشی آنها را کامل کنند. یا با گل رس مجسمه حیوانات قصه را بسازند. بگذارند یک هفته بماند و خشک شود و در هفته بعد (جلسه چهارم) آن را رنگ بزنند.

معلم می‌تواند این برنامه را با روش‌های مختلف، طراحی و در چند جلسه متوالی اجرا کند. پیوستگی و ارتباط فعالیت‌ها تلاش بیگیر دانش‌آموزان را برمی‌انگیزد و یادگیری عمیق مفاهیم قصه و تجسم و تخیل وسیع فضای آن می‌شود و تا مدتی آنها را به تفکر وامی‌دارد. تنوع فعالیت‌ها از سویی زمینه تقویت همه هوش‌ها را فراهم می‌سازد؛ از سوی دیگر، این تنوع باعث شادی و نشاط دانش‌آموزان است.

در جریان فعالیت‌های گفته شده، بخشی از کارها مشارکتی و بخشی فردی است. در هر دو مورد، تعامل بسیار خوبی بین بچه‌ها جریان پیدا می‌کند که آنها را برای ادامه فعالیت‌ها یاری می‌دهد. همچنین با مشاهده فعالیت‌ها و محصولات هنری یکدیگر در زمینه‌های مختلف، تجربه‌های هنری بسیاری کسب می‌کنند.

در جریان طراحی آموزشی تلفیقی نیز، علاوه بر تربیت هنری به توسعه هوش‌های چندگانه و تحقق اهداف در حوزه‌های مختلف توجه کنید.

فعالیت‌های یاددهی - یادگیری (جلسه اول - قصه‌گویی همراه با اجرای نقش)

جلسه	گام	نقش معلم	نقش دانش‌آموز	روش	ابزار و مواد	زمان (دقیقه)
۱- قصه‌گویی همراه با اجرای نقش	اول	ایجاد انگیزه	آمادگی برای گوش دادن به قصه	پرسش و پاسخ یا ...	متناسب با موضوع	۵
	دوم	توضیح روش قصه‌گویی با ایفای نقش (گروهی)	آماده شدن گروه قصه‌گو	توضیحی و ...	متناسب با موضوع	۱۰
	سوم	دعوت گروه قصه‌گو	اجرای قصه - توجه	ایفای نقش	متناسب با موضوع	۱۵
	چهارم	جمع‌بندی طرح سؤال از قصه	بررسی قصه، تفکر، تخیل، پاسخ‌گویی	بحث گروهی، پرسش و پاسخ	-	۱۰
	پنجم	ارزشیابی	بررسی اجرا	پرسش و پاسخ	پوشه کار	۱۰

فعالیت‌های یاددهی - یادگیری (جلسه دوم - نقاشی برای قصه)

جلسه	گام	نقش معلم	نقش دانش‌آموز	روش	ابزار و مواد	زمان (دقیقه)
۲- نقاشی برای قصه	اول	ایجاد انگیزه	آمادگی برای نقاشی از قصه (انتخاب ایده)	پرسش و پاسخ یا ...	-	۵
	دوم	دعوت به فکر کردن، تجسم فضا و انتخاب صحنه، ابزار و مواد و روش نقاشی	تفکر، تخیل، ساختن تصویر ذهنی، مشورت، انتخاب صحنه، ابزار و مواد و روش نقاشی (پرورش ایده هنری)	توضیحی، بحث در گروه‌های کوچک	-	۵
	سوم	دعوت به نقاشی	اجرای نقاشی (تبدیل ایده به تولید هنری)	واحد کار	ابزار و مواد نقاشی	۲۵
	چهارم	دعوت به جمع‌آوری	ارائه نقاشی‌ها (تشکیل نمایشگاه)	نمایشی	گیره و طناب	۵
	پنجم	ارزشیابی	بررسی اجرا	پرسش و پاسخ، توضیحی	نمایشگاه نقاشی و پوشه کار	۱۰

فعالیت‌های یاددهی - یادگیری (جلسه سوم - ساختن کاردستی با گل رس برای قصه)

زمان (دقیقه)	ابزار و مواد	روش	نقش دانش آموز	نقش معلم	گام	جلسه
۵	-	پرسش و پاسخ یا ...	آمادگی برای ساختن کاردستی متناسب با قصه (انتخاب یا تولید ایده)	ایجاد انگیزه	اول	۳- کاردستی برای قصه
۵	-	توضیحی، بحث در گروه‌های کوچک	تفکر، تخیل، ساختن تصویر ذهنی، مشورت برای انتخاب نوع کاردستی و ابزار و مواد و روش اجرا (پرورش ایده هنری)	دعوت به فکر کردن، تجسم فضای قصه و انتخاب کاردستی مناسب	دوم	
۲۵	گل رس و سایر ابزار و مواد کاردستی	واحد کار	ساختن کاردستی (تبدیل ایده به تولید هنری)	دعوت به ساختن کاردستی	سوم	
۵	میز معلم	نمایشی	ارائه کاردستی‌ها (تشکیل نمایشگاه)	دعوت به جمع‌آوری	چهارم	
۱۰	نمایشگاه کاردستی	پرسش و پاسخ، توضیحی	بررسی اجرا	ارزشیابی	پنجم	

شیء گلی حدود یک هفته زیر پوشش نایلونی سوراخ‌دار به آرامی خشک می‌شود. در هفته بعد آن را رنگ آمیزی کنند.

فعالیت‌های یاددهی - یادگیری (جلسه چهارم - رنگ آمیزی و تکمیل کاردستی)

زمان (دقیقه)	ابزار و مواد	روش	نقش دانش آموز	نقش معلم	گام	جلسه
۵	-	پرسش و پاسخ یا ...	آمادگی برای رنگ آمیزی کاردستی (انتخاب یا تولید ایده)	ایجاد انگیزه	اول	۴- رنگ آمیزی و تکمیل کاردستی
۵	-	توضیحی، بحث در گروه‌های کوچک	تفکر، تخیل، ساختن تصویر ذهنی، مشورت برای انتخاب رنگ‌ها و روش اجرا (پرورش ایده هنری)	دعوت به فکر کردن، تجسم فضای قصه و انتخاب رنگ برای کاردستی	دوم	
۲۵	پیش‌بند، قلم مو، گواش، آب، نایلون، روغن جلا، کمی اسفنج، دستکش یک بار مصرف	واحد کار	رنگ آمیزی کاردستی و زدن روغن جلا (تبدیل ایده به تولید هنری)	دعوت به رنگ آمیزی و پوشش کاردستی با روغن جلا	سوم	
۵	میز معلم	نمایشی	ارائه کاردستی‌های رنگ شده و براق شده (تشکیل نمایشگاه)	دعوت به جمع‌آوری	چهارم	
۱۰	نمایشگاه کاردستی و پوشه کار	پرسش و پاسخ، توضیحی	بررسی اجرا	ارزشیابی	پنجم	

فصل دوم

ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان

«ارزشیابی، فرایندی نظام‌دار برای جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر اطلاعات است» (سیف، ۱۳۷۸). ارزشیابی فعالیت‌های هنری، شامل قضاوت درباره کیفیت فعالیت‌ها و عملکرد و کوشش‌های هنری دانش‌آموزان و محصولات هنری تولید شده توسط آنها و مقایسه نتایج حاصل با هدف‌های از پیش تعیین‌شده برنامه درسی هنر است. از آنجا که از نتایج حاصل از ارزشیابی برای بهبود فرایند یاددهی - یادگیری استفاده می‌شود، می‌توان از آن به عنوان جزئی جدا ناپذیر از این فرایند نام برد.

رویکرد ارزشیابی

با توجه به ماهیت درس هنر، برای ارزشیابی از فعالیت‌های انجام شده در رشته‌های مختلف هنری، از رویکرد سنجش پویا به جای رویکردهای سنتی مرسوم، که بیشتر جنبه ایستایی دارند، استفاده شده است. در رویکردهای سنتی بیشتر بر پیامدها و نتایج تأکید می‌شود. اما رویکرد سنجش پویا بر فرایندهای روان شناختی تأکید دارد. به عبارت دیگر، در این رویکرد هدف ارزشیابی بیشتر ایجاد توانایی یادگیری است تا میزان مطالب یاد گرفته شده.

ضرورت توصیف فعالیت‌ها و محصولات هنری تولید شده: برای عمق بخشیدن به فرایند یاددهی - یادگیری فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان، ارزشیابی به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از این فرایند باید به گونه‌ای طراحی شود و اطلاعات مورد نیاز برای مربی و متربی به گونه‌ای فراهم آید که بتواند به آنها در شناخت مسائل و مشکلات یادگیری، رفع آنها و رسیدن به اهداف تعلیم و تربیت کمک کند. برای رسیدن به این مهم لازم است نتایج حاصل از ارزشیابی مورد تجزیه و تحلیل و توصیف قرار گیرد. علاوه بر این، از آنجا که انتظارات برنامه درسی هنر و مشخصاً تربیت هنری بیشتر به کسب مهارت‌ها و ایجاد منش‌های تفکر توجه دارد، لازم است از روش‌ها و ابزارهای کیفی مانند پوشه کار^۱، ابزارهای مبتنی بر مشاهده (مقیاس درجه‌بندی و...)، خود ارزشیابی، دیگر ارزشیابی (هم‌سال سنجی) و بحث و گفت‌وگوهای کلاسی استفاده شود. نتیجه اطلاعات جمع‌آوری شده باروش‌ها و ابزارهای یاد شده، به معلم اجازه می‌دهد که توصیفی از فرایند فعالیت هنری و محصول هنری تولید شده، توانایی‌ها و مهارت‌های کسب شده، استعدادها، تمایلات و علایق دانش‌آموز در زمینه‌های هنری و در جهت اهداف برنامه درسی هنر تهیه کند. معلم از این طریق می‌تواند چگونگی رشد و پیشرفت هنری هر دانش‌آموز را به خودش، والدینش، اولیای مدرسه و هر یک از عناصر نظام آموزش و پرورش نشان دهد و درباره آن به بحث بپردازد. این توصیف‌ها، که حاصل سنجش‌ها و ارزشیابی ناشی از آن است، در کارنامه و پرونده تحصیلی دانش‌آموزان ثبت می‌شود تا برای شناخت، راهنمایی و هدایت آنان در آینده مورد استفاده قرار گیرد.

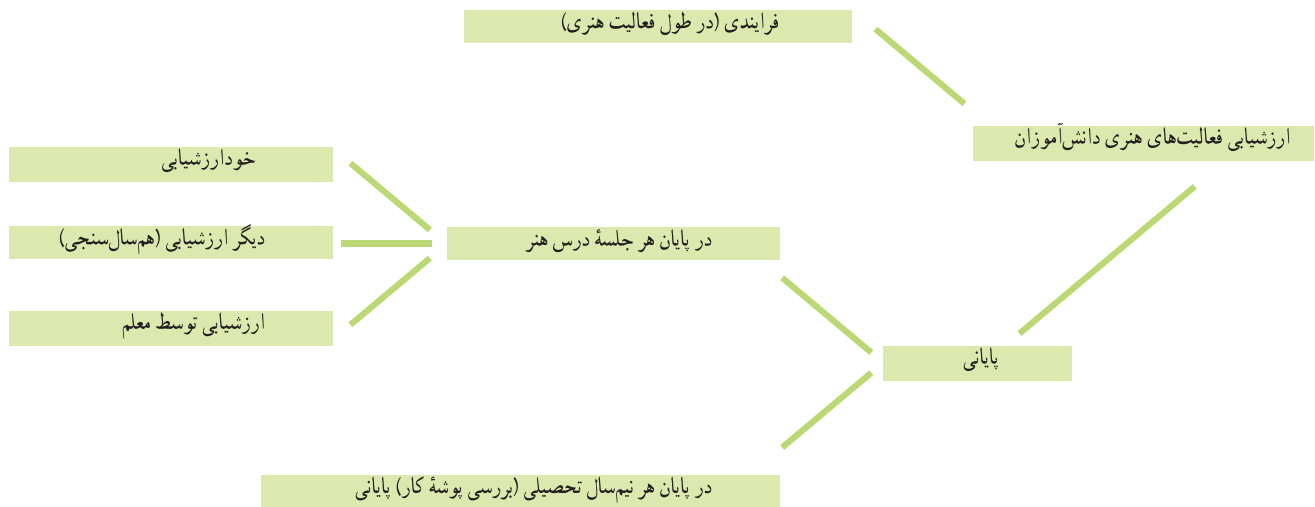
۱- پوشه کار هنر مجموعه‌ای از کارهای دانش‌آموز است که تلاش‌ها، رشد و پیشرفت او را در فعالیت‌های هنری نشان می‌دهد.

اصول ارزشیابی از فعالیتهای هنری دانش آموزان عبارت‌اند از:

- ۱- ارزشیابی از فعالیتهای هنری دانش‌آموزان به‌طور تکوینی و در جریان فعالیتهای انجام می‌شود.
 - ۲- ارزشیابی از پیشرفت هر دانش‌آموز نسبت به فعالیتهایی که خود او انجام می‌دهد و با توجه به اصل تفاوت‌های فردی سنجیده می‌شود.
 - ۳- در ارزشیابی لازم است به نوع ابزار و وسایل و موادی که هر دانش‌آموز به‌کار می‌برد، توجه شود؛ زیرا نوع و کیفیت آنها در فرایند فعالیت و محصول نهایی آن مؤثر است.
 - ۴- در ارزشیابی رشد توانایی‌های هنری دانش‌آموزان، و استعدادها و تمایلات فردی آنان مورد توجه قرار می‌گیرد.
 - ۵- در ارزشیابی، به فرایند فعالیت و به محصول نهایی طوری توجه می‌شود که دانش‌آموزان به استمرار بخشیدن به کارها و فعالیتهای هنری خود تشویق شوند.
 - ۶- ارزشیابی فعالیتهای هنری فرایندی پویاست که با مشارکت معلم، دانش‌آموز (خود ارزشیابی) و سایر هم‌کلاسی‌های او (دیگر ارزشیابی یا هم‌سال‌سنجی) انجام می‌شود.
 - ۷- در ارزشیابی فعالیتهای هنری، ویژگی‌های هنری مثبت و برجسته کار هر دانش‌آموز مورد توجه و تأکید قرار می‌گیرد.
 - ۸- تمامی فعالیتهای هنری دانش‌آموزان، جذاب و بالارزش است؛ بنابراین، از مطرح کردن قضاوت‌هایی که به یأس و ناامیدی و از بین رفتن انگیزه فعالیت هنری آنها منجر می‌شود، باید پرهیز کرد.
 - ۹- ارزشیابی از فعالیتهای هنری دانش‌آموزان به صورت کیفی (توصیفی) انجام می‌گیرد؛ بنابراین، نباید به فعالیتهای و محصولات هنری آنها نمره داد.^۱
- ### هدف‌های ارزشیابی از فعالیتهای هنری
- ۱- تشخیص نیازها، علایق و استعدادهای دانش‌آموزان برای پرورش آنها و ایجاد زمینه برای شکوفایی خلاقیت هنری؛
 - ۲- آگاهی از میزان پیشرفت هنری دانش‌آموزان و حصول اطمینان از تحقق اهداف برنامه درسی هنر؛
 - ۳- اصلاح و بهبود فرایند یاددهی - یادگیری؛
 - ۴- توجه به رشد همه جانبه دانش‌آموزان و تفاوت‌های فردی در فرایند یاددهی - یادگیری؛
 - ۵- تقویت اعتماد به نفس در دانش‌آموزان؛
 - ۶- افزایش بهداشت روانی محیط‌های آموزش رسمی درس هنر؛
 - ۷- ارتقای تحصیلی دانش‌آموزان.

۱- تا زمان اجرای سراسری ارزشیابی کیفی برای کلیه دروس دوره ابتدایی، در هر نیم سال لیست نمره هنر را مانند سایر دروس به دفتر مدرسه بدهید.

چگونگی اجرای ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان : ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان به دو شکل فرایندی و پایانی^۱ انجام می‌شود.

به وسیله ارزشیابی فرایندی معلم می‌تواند در هر جلسه ضمن مشاهده فرایند تولید هنری دانش‌آموزان، برگه ارزشیابی فعالیت‌های هنری تعدادی از آنها را تکمیل کند. همچنین، موارد خاصی را که به نظرش می‌رسد، در این برگه ثبت کند و مواردی را که از نظر او ضرورت دارند، در پوشه کار دانش‌آموزان یا دفتر یادداشت خودش بنویسد. همچنین، در طول هر نیم‌سال تحصیلی، دست کم دو مرتبه برگه ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان را تکمیل کند.

ضرورت دارد معلم در اجرای طراحی آموزشی خود، به مدیریت زمان در هر جلسه درس هنر اهمیت دهد؛ به گونه‌ای که علاوه بر ارزشیابی‌ای که طی فرایند فعالیت هنری دانش‌آموزان انجام می‌دهد، فرصت کافی برای ارزشیابی پایانی نیز داشته باشد. در پایان هر جلسه از کلاس هنر برای فعالیت‌های نقاشی و کاردستی، شما می‌توانید به کمک بچه‌ها یک نمونه را انتخاب کنید. این انتخاب یا تصادفی است یا به علت ویژگی آن صورت می‌گیرد؛ برای مثال، در یک اثر نقاشی، روش خاصی در رنگ‌آمیزی به کار رفته است یا خلاقیت ویژه‌ای وجود دارد که خوب است همه بچه‌ها به آن دقت کنند. ابتدا، دانش‌آموزی که آن محصول هنری را تولید کرده است، در جلوی کلاس، کار خود را به سایر دانش‌آموزان نشان می‌دهد و با توضیح مختصری، مراحل انتخاب ایده، پرورش ایده و اجرای ایده را برای دوستانش توضیح می‌دهد: چگونه فکر کرده است؟ چگونه انتخاب کرده و کار خود را از کجا و با چه ابزار و موادی شروع کرده و کدام قسمت کار به نظر او زیباتر است؟ در ادامه این فعالیت، یکی از دانش‌آموزان را دعوت کنید تا در مورد این محصول هنری توضیح دهد و نظر خود را بگوید. این گفت‌وگو را می‌توانید به صورت گروهی ترتیب دهید.

۱- ارزشیابی پایان هر جلسه درس، در طول سال تحصیلی می‌تواند به منزله ارزشیابی فرایندی یا تکوینی یا مستمر باشد.

در پایان، نوبت معلم است که علاوه بر جمع‌بندی همهٔ نظرها، نظر خود را در مورد محصول هنری تولید شده بگوید: ویژگی‌های مثبت کار چیست؟ برای بهتر شدن کار، رعایت چه نکته‌های دیگری لازم است؟ شما می‌توانید در صورت ضرورت، جمع‌بندی نظرها را در یک سطر پشت کار (در کنار شناسنامه کار) ثبت کنید. سپس هر یک از دانش‌آموزان کارش را در پوشهٔ کار خود قرار دهد و نظرش را در برگ فهرست فعالیت‌های هنری بنویسد. ارزشیابی پایانی در پایان هر نیم سال نیز به بررسی پوشهٔ کار دانش‌آموزان و ترسیم نمایی کلی از میزان تحقق اهداف آموزشی برای هر یک از دانش‌آموزان اختصاص دارد.

روش و ابزارهای ارزشیابی

ابزارهای ارزشیابی از فعالیت‌ها و محصولات هنری دانش‌آموزان عبارت‌اند از:

۱- پوشهٔ کار فعالیت‌های هنری

پوشه کار، مجموعه شواهد نظام‌دار و سازمان‌یافته‌ای از فعالیت‌های دانش‌آموزان است. معلم با استفاده از این شواهد بر سطح رشد دانش، مهارت و نگرش‌های فراگیرندگان نظارت دارد. دانش‌آموزان در جمع‌آوری شواهد، انتخاب ملاک‌ها و قضاوت‌های ارزشی آن مشارکت دارند. (خوش خلق، ۱۳۸۲)

فواید پوشهٔ کار به شرح زیر است.

- ۱- دانش‌آموزان را به افرادی مستقل، فعال و مسئولیت‌پذیر تبدیل می‌کند.
- ۲- باعث بهبود انگیزهٔ یادگیری می‌شود.
- ۳- ابزار مناسب برای نشان دادن فرایند یادگیری است.
- ۴- ابزاری برای سنجش انواع مهارت‌هاست.
- ۵- از طریق پرورش مهارت‌های فراشناختی^۱، هوشیاری نسبت به یادگیری ایجاد می‌کند.
- ۶- مهارت‌های اجتماعی را پرورش می‌دهد.
- ۷- برای معلم و دانش‌آموزان فرصت‌های گفت‌وگو ایجاد می‌کند.
- ۸- سنجش را به آموزش پیوند می‌دهد.
- ۹- نیم‌رخ^۲ از توانایی‌های فراگیرنده فراهم می‌آورد.

۱- مهارت‌های فراشناختی (metaCognitive) هوشیاری و آگاهی فرد نسبت به فرایند تفکر (شناخت و یادگیری) خود است.

۲- نیم‌رخ (Profile) نمای کلی یک پدیده است.

هریک از دانش‌آموزان از ابتدای سال یک پوشه مناسب برای فعالیت‌های هنری خود تهیه می‌کند. روی این پوشه نام و نام خانوادگی و نام کلاس خود را می‌نویسد. در داخل پوشه یک برگ فهرست فعالیت‌های هنری برای ثبت فعالیت‌ها قرار می‌دهد. در این برگه^۱ تاریخ، شماره ردیف، عنوان فعالیت، توضیح فعالیت انجام شده و احساس و نظر خود در مورد فعالیت انجام شده در هر جلسه را ثبت می‌کند.

برای فعالیت‌هایی مثل ترتیب شنوایی یا قصه و نمایش، که محصولی مانند نقاشی ندارد، تنها ثبت فعالیت کافی است و نمونه‌ای در پوشه کار اضافه نخواهد شد. برای بعضی از فعالیت‌های کاردستی که حجم بزرگ دارند و در پوشه جا نمی‌گیرند، می‌توان از یک کیسه نایلونی، پاکت یا جعبه مناسب استفاده کرد. پشت هر برگه نقاشی یا کاردستی حتماً شناسنامه^۲ کار را می‌نویسند و آنها را به ترتیب شماره و تاریخ در پوشه کار قرار می‌دهند. حتی جلساتی را که فردی غایب است در پوشه کار خود ثبت کند و احساس و نظر خود را درباره آن بنویسد. در پایان هر نیم سال، در همه پوشه‌های کار یک کلاس باید بتوان فعالیت‌های هنری را که طی نیم‌سال انجام شده است، مشاهده و بررسی کرد.

معلم می‌تواند با روش‌های گوناگون دانش‌آموزان را به حفظ و نگهداری پوشه کار و محصولات هنری تشویق کند. به این ترتیب، علاوه بر سهولت دسترسی به فعالیت‌ها برای ارزشیابی هر نیم‌سال و نوشتن کارنامه، زمینه‌ای برای تحقق هدف توجه به حفظ آثار هنری و میراث فرهنگی نیز ایجاد می‌شود.

۲- خود ارزیابی

قضاوت و ارزشیابی دانش‌آموز نسبت به فعالیت یا محصول هنری تولید شده توسط وی. در این نوع ارزشیابی لازم است معلم شرایطی را فراهم کند تا دانش‌آموز کار هنری خود را توصیف کند، احساسات خویش را نسبت به آن بیان کند و در پایان بگوید که برای ارائه بهتر یک فعالیت یا محصول هنری چه کارهایی بهتر است در آینده انجام شود. لازم است نتایج ارزیابی دانش‌آموزان از خود در برگه فهرست فعالیت‌های هنری ثبت و در پوشه کار گذاشته شود.

۳- دیگر ارزشیابی و ارزشیابی گروهی

در فرایند اجرای فعالیت‌های هنری در گروه‌های کاری، دانش‌آموزان به طور فعال و به صورت گروهی به بحث و تبادل نظر در مورد فرایند و نتایج حاصل از فعالیت‌های هنری خواهند پرداخت و با توجه به نتایج ارزشیابی گروهی به همکاری با یکدیگر ادامه خواهند داد.

۱- یک نمونه «فهرست فعالیت‌های هنری» ارائه شده است اما معلم می‌تواند بنا به شرایط کلاس خود برگه مناسبی تهیه کند.

۲- شناسنامه کار در بخش طراحی آموزشی صفحه ۱۶۲ توضیح داده شده است.

فهرست فعالیت‌های هنری

نام و نام خانوادگی..... کلاس..... دبستان..... منطقه.....

تاریخ	ردیف	عنوان فعالیت	توضیح فعالیت انجام شده	احساس و نظر دانش‌آموز

۴- روش مشاهده رفتار

روش‌های مشاهده رفتار بسیار متنوع‌اند. برای ثبت مشاهده رفتارهای مورد نظر در درس هنر، ما از روش مقیاس درجه‌بندی استفاده کرده‌ایم. معلم می‌تواند در هر جلسه، ضمن مشاهده فرایند تولید هنری دانش‌آموزان، برگه ارزشیابی فعالیت‌های هنری تعدادی از آنها را تکمیل کند. همچنین، موارد خاصی را که ثبت آنها ضرورت دارد، در پوشه کار دانش‌آموزان یا دفتر یادداشت خود بنویسد.

برگه ارزشیابی فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان

در برگه ارزشیابی فعالیت‌های هنری، برای هر رشته هنری، در مقابل آن تعدادی ویژگی، متناسب با اهداف این درس و در مقابل این ویژگی‌ها یک مقیاس چهار درجه‌ای (خیلی خوب، خوب، قابل قبول، نیازمند آموزش و تلاش بیشتر) نوشته می‌شود.

برگه ارزشیابی فعالیت‌های هنری را می‌توانید به این ترتیب تهیه کنید :

- ۱- روی یک برگه کاغذ همه ویژگی‌های مثبتی را که از یک اثر هنری انتظار دارید، بنویسید. این ویژگی‌ها را می‌توانید با توجه به اهداف کلی درس هنر و محتوای فعالیت‌های یادگیری تعریف کنید.
 - ۲- ویژگی‌هایی را که به هم نزدیک‌اند، به یک ویژگی تبدیل کنید.
 - ۳- ویژگی‌هایی که در همه رشته‌ها مشترک‌اند، به بخش مهارت‌های فرایندی منتقل کنید.
 - ۴- مواردی را که باقی می‌ماند، منظم کنید.
 - ۵- در مقیاس چهار درجه‌ای سطوح بروز ویژگی‌های یاد شده را مشخص کنید.
 - ۶- باید توجه داشت که ویژگی‌ها و درجه‌های تعریف شده در یک کلاس درس برای همه دانش‌آموزان، با بررسی پوشه کار قابل اجرا، جمع‌بندی و نوشتن کارنامه باشد.
- در هر نیم‌سال تحصیلی دست کم دو مرتبه برگه ارزشیابی دانش‌آموزان را تکمیل کنید: یک مرتبه در طول نیم‌سال تحصیلی و یک مرتبه در پایان نیم‌سال تحصیلی.
- مرتبه اول و در طول نیم سال تحصیلی، برگه با توجه به مشاهده معلم از فرایند فعالیت‌ها و تولید محصولات هنری دانش‌آموز تکمیل می‌شود. معلم می‌تواند در هر جلسه درس هنر برگه چند دانش‌آموز را تکمیل کند. به این ترتیب، در پایان یک نیم‌سال همه کلاس برگه تکمیل شده خواهند داشت.

در پایان نیم‌سال نیز از دانش‌آموزان بخواهید پوشه‌های کار خود را کامل و مرتب همراه بیاورند. با مشارکت خود آنها پوشه‌های کار را بررسی و مجدداً برگه ارزشیابی را کامل کنید. در مورد فعالیت‌های تربیت‌شنوایی، قصه و نمایش که محصول عینی ندارند، با مراجعه به فهرست فعالیت‌ها و طرح چند سؤال کوتاه از دانش‌آموز در مقیاس چهار درجه‌ای ارزشیابی او علامت مناسب بگذارید. در مورد فعالیت‌های نقاشی و کاردستی، که محصول عینی دارند، از دانش‌آموز بخواهید بهترین کار خود را از پوشه انتخاب و برای ارزشیابی ارائه کند. پس از ارزشیابی این دو بخش، قسمت بعدی جدول مربوط به مهارت‌های فرایندی است. اینها مهارت‌هایی هستند که در فرایند همه فعالیت‌های یادگیری به طور مشترک وجود دارند. به همین دلیل، در همه ساعت‌های درس هنر و حتی ساعات سایر درس‌ها قابل مشاهده‌اند. معلم در طول یک نیم‌سال تحصیلی، با مشاهده رفتارها و فعالیت‌های هنری دانش‌آموز این قسمت را کامل می‌کند.

منابع برای مطالعه

- ۱- آرمسترانگ، توماس؛ هوش‌های چند گانه در کلاس‌های درس، مترجم: مهشید صفری، انتشارات مدرسه، تهران ۱۳۸۳.
- ۲- آمابلی، ترزا؛ شکوفایی خلاقیت کودکان، مترجمان: حسن قاسم زاده و پروین عظیمی، نشر دنیای نو، چاپ دوم، تهران ۱۳۷۷.
- ۳- آقازاده، محرم؛ راهنمای عملی روش‌های نوین تدریس، انتشارات آبیژ، تهران ۱۳۸۴.
- ۴- آلیس، سوزا و سوزان والن؛ آشنایی با یادگیری از طریق همیاری، مترجمان: طاهره رستگار و مجید ملکان، نشر نی، تهران ۱۳۷۸.
- ۵- آمابلی، ترزا؛ شکوفایی خلاقیت کودکان، مترجم: حسین قاسم زاده، نشر دنیای نو، تهران ۱۳۷۷.
- ۶- اسمیت، فیلیپ؛ تفکر منطقی روش تعلیم و تربیت، انتشارات سمت، تهران ۱۳۷۱.
- ۷- امینی، محمد؛ تربیت هنری در قلمرو آموزش و پرورش، انتشارات آبیژ، چاپ اول، تهران ۱۳۸۶.
- ۸- انوشه، حسن؛ فرهنگ‌نامه ادبی فارسی، تهران ۱۳۷۳.
- ۹- اولیوریو فراری، آنا؛ نقاشی کودکان و مفاهیم آن، مترجم: عبدالرضا صرافان، انتشارات دستان، تهران ۱۳۶۸.
- ۱۰- تاج‌الدینی، علی؛ اهتزاز روح، حوزه هنری، تهران ۱۳۶۹.
- ۱۱- تقوی، نیره؛ قصه سه رنگ، انتشارات امیر کبیر (کتاب‌های شکوفه) تهران ۱۳۷۲.
- ۱۲- توماس گلین، وی؛ مقدمه‌ای بر روان‌شناسی نقاشی کودکان، مترجم: عباس مخبر، انتشارات طرح نو.
- ۱۳- تیلور، باربارا؛ خانه جانوران، مترجم: امیرحسین بنکدار، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۸۲.
- ۱۴- تیلور، کیم؛ نقش و نگار در طبیعت؛ مترجم: افشار سلیمانی، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۸۲.
- ۱۵- حجت، مهدی؛ میراث فرهنگی در ایران، سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی، سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران ۱۳۸۰.
- ۱۶- جویس، بروس و دیگران؛ الگوهای یادگیری ابزارهایی برای تدریس، مترجمان: محمود مهرمحمدی و لطفعلی عابدی، انتشارات سمت، تهران ۱۳۸۵.
- ۱۷- دهخدا، علی اکبر؛ لغت نامه، ج ۱۴، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران ۱۳۷۳.

- ۱۸- دایرة المعارف هنر .
- ۱۹- رؤوف، علی؛ کارمایة معلمان در گذر از یاددهی به یادگیری، انتشارات مدرسه، تهران ۱۳۷۵.
- ۲۰- رؤوف، علی؛ یاد دادن برای یاد گرفتن، انتشارات مدرسه، تهران ۱۳۸۲.
- ۲۱- لنکستر، جان؛ هنر در مدرسه، مترجم: میرمحمد سید عباسزاده، انتشارات مدرسه، تهران ۱۳۷۷.
- ۲۲- سیف، علی اکبر؛ روش‌های اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، نشر دوران، چاپ سوم، نشر دوران، تهران ۱۳۷۸.
- ۲۳- خوش‌خلق، ایرج؛ مجموعه مقالات اولین همایش ارزشیابی تحصیلی، تهران ۱۳۸۲.
- ۲۴- سیف، علی اکبر؛ سنجش فرایند و فراورده یادگیری، نشر دوران، تهران ۱۳۸۴.
- ۲۵- سلیمان پور، جواد؛ مهارت‌های تدریس و یادگیری، چاپ احسن، تهران ۱۳۸۰.
- ۲۶- سیف، علی اکبر؛ روان‌شناسی پرورشی، انتشارات آگاه، تهران ۱۳۷۰.
- ۲۷- شجری، ف؛ یادگیری خلاق، انجمن قلم ایران، تهران ۱۳۷۸.
- ۲۸- شعبانی، حسن؛ مهارت‌های آموزشی و پرورشی، انتشارات سمت، تهران ۱۳۷۲.
- ۲۹- شریف زاده، سید عبدالمجید؛ مبانی هنرهای سنتی، کتاب ماه هنر، اردیبهشت ۱۳۷۸.
- ۳۰- فردانش، هاشم؛ مبانی تکنولوژی آموزشی، انتشارات سمت، تهران ۱۳۷۲.
- ۳۱- قاسم‌زاده، حسن؛ کارگاه آموزشی خلاقیت و روش‌های پرورش آن و ویژگی افراد خلاق، جزوه مربوط به کارگاه.
- ۳۲- قورچیان، نادرقلی و دیگران؛ نظریه‌های یادگیری و نظریه فراشناخت در فرایند یاددهی - یادگیری، انتشارات تربیت، تهران ۱۳۷۷.
- ۳۳- مارتین، لیندا؛ ببین چگونه رشد می‌کند، مترجم: مجید عمیق، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۷۹.
- ۳۴- مهرمحمدی، محمود؛ چیستی، چرایی و چگونگی آموزش عمومی هنر، انتشارات مدرسه، چاپ اول، تهران ۱۳۸۳.
- ۳۵- مهرمحمدی، محمود؛ بازانديشي فرايند ياددهي - يادگيري و تربيت معلم، انتشارات مدرسه، تهران ۱۳۷۹.
- ۳۶- یادگیری گنج درون، مترجم: فاطمه فقیهی و دیگران، پژوهشکده تعلیم و تربیت، وزارت آموزش و پرورش، تهران ۱۳۷۵.

- ۳۷- یغما، عادل؛ طراحی آموزشی، انتشارات مدرسه، تهران ۱۳۷۲.
- ۳۸- یغما، عادل؛ کاربرد روش‌ها و الگوهای تدریس، انتشارات مدرسه، تهران ۱۳۸۰.
- ۳۹- نیل، آماندا؛ پرندگان، مترجم: رؤیا خوئی، انتشارات کتاب‌های مهتاب، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۸۱.
- ۴۰- ولیکز، آنجلا؛ اسرار طبیعت، مترجم: افشار سلیمانی، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۸۱.
- ۴۱- الیسون، شیلا و جودیت گری؛ بازی‌های خلاق، مترجم: لیلا انگجی، انتشارات جوانه رشد، تهران ۱۳۸۳.
- ۴۲- تایلور، کیم؛ پرواز با علم، مترجمان: محمدعلی شمیم و دیگران، انتشارات محراب قلم، تهران ۱۳۸۰.
- ۴۳- گرجستانی، سعید؛ سفال و سرامیک؛ دانشگاه هنر، تهران ۱۳۷۹.
- ۴۴- پیکرنیک، جان؛ مبانی هنرهای تجسمی کودکان، مترجم: مرضیه قره داغی قرقشه، نشر دنیای نو، تهران ۱۳۸۱.
- ۴۵- سهی، مرتضی؛ برگ‌ها، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۷۸.
- ۴۶- همتی آهویی، ابوالفضل؛ سنگ‌ها، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۸۱.
- ۴۷- دور ریختنی‌ها (سه جلد)، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۸۰.
- ۴۸- خدایی، علی؛ تکه کاغذهای رنگی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۸۲.
- ۴۹- یزدانیان بور، امیرحسین و فاطمه حاج تقی تهرانی، دایره‌ها، انتشارات تیمورزاده، تهران ۱۳۸۲.
- ۵۰- ایمن، لیلی، توران میرهادی و مهدخت دولت آبادی؛ گذری در ادبیات کودکان، شورای کتاب کودک، چاپ سوم، تهران ۱۳۵۶.
- ۵۱- سنگری، محمدرضا؛ هدف‌ها و شیوه‌های داستان‌پردازی در قرآن، مجله ادبیات داستانی، شماره ۲۶ و ۲۷، سال ۱۳۷۳.
- ۵۲- شورای کتاب کودک، فرهنگ نامه ادبیات کودکان و نوجوانان؛ چاپ اول، تهران ۱۳۷۶.
- ۵۳- نعمت الهی، فرامرز؛ ادبیات کودک و نوجوان (کد ۶۰۱۵)، مراکز تربیت معلم، رشته زبان و ادبیات فارسی.
- ۵۴- شیخ فیض‌الاسلام، فاتره؛ مقدمه‌ای بر آموزش خلاقیت نمایشی برای کودکان، انتشارات مدرسه، تهران ۱۳۸۵.
- ۵۵- وکیلی، ابوالفضل و شاهپور حسینی؛ کیمیای جاوید در موزه ملی ایران، انتشارات سردبیر.
- ۵۶- وکیلی، ابوالفضل، آثار تاریخی ایران، زرین و سیمین؛ انتشارات سردبیر.
- ۵۷- وکیلی، ابوالفضل، آثار تاریخی ایران، موزه رضا عباسی؛ انتشارات سردبیر.
- ۵۸- آشنایی با میراث فرهنگی و هنری ایران (کد ۵۹۴/۶)، کتاب درسی دوره پیش دانشگاهی.

